

Katarzyna Rogalska

Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku
Polski Instytut Studiów nad Sztuką Świata

Nieistniejące kino „Skarpa” w Warszawie

Zagadnienie uporządkowania zapleczy Nowego Świata łączyło się ściśle z wykończeniem osi Krakowskie Przedmieście–Belweder oraz z przebudową ulicy Świętokrzyskiej. Zaprojektowano, jako ciągi pieszo-jezdne, wschodnie i zachodnie zaplecza Nowego Świata. Wschodnie zaplecze Nowego Świata zostało usytuowane między ulicami: Ordynacką, Kopernika, Foksal i Nowym Światem. Zachodnie zaplecze obejmowało obszar między ulicą Świętokrzyską a Warecką, gdzie powstała nowa uliczka Kubusia Puchatka, która tworzyła początek pasażu zachodniego. Całość obu zapleczy Nowego Świata miało uzupełniać kino po stronie wschodniej oraz kawiarnia „Nowy Świat” po stronie zachodniej.

Ulica Gałczyńskiego i wschodni ciąg pieszy Nowego Świata zostały zrealizowane w ramach planu sześcioletniego w latach 1949–1956¹. Inwestorem był Centralny Zarząd Budowy Miast i Osiedli ZOR (Zakład Osiedli Robotniczych). Projekt powstał w urbanistycznej pracowni gospodarskiej „Trasy Belweder–Zamek”², a następnie w Pracowni „Nowy Świat” Miastoprojekt Stolica³. Autorem generalnym całości kompozycji był projektant inżynier architekt Zygmunt Stępiński. Przy projekcie współpracowali architekci Grzegorz Chruścielewski, Stanisław Wojciech Kubicki, Zbigniew Kłopotowski i Andrzej Milewski. Była to więc praca zespołowa i jak pisał sam Stępiński: „zespół to grono dobrych fachowców. To również gromada ludzi ożywionych jedną myślą architektoniczną. Zespół – to jedynomyślność”⁴ (il. 1).

W skład osiedla Nowy Świat Wschód wchodziło też wolno stojące, nieistniejące już dziś, kino „Skarpa”⁵, zlokalizowane przy ulicy Kopernika 5/7/9 w Warszawie. Po zakończeniu budowy domów przy ulicy Gałczyńskiego pozostał duży plac

między ulicami Gałczyńskiego i Kopernika, przylegający do secesyjnego budynku usytuowanego na narożniku ulic Foksal i Kopernika (siedziby Centralnej Agencji Fotograficznej). Pracownia gospodarska Biura Odbudowy Stolicy (dalej: BOS) „Trasy Belweder–Zamek” przeznaczyła ten teren na duże wolno stojące kino. Zygmunt Stępiński tak wspominał początki kina „Skarpa”: „Wykonałem projekt we współpracy z architektem Andrzejem Milewskim. PBM »Śródmieście« przystąpiło do ogradzania i przygotowywania terenu budowy. Wjechała nań już koparka, gdy nieoczekiwanie wystąpiły trudności. W pracowni – mieszczącej się wówczas w I pawilonie byłego szpitala na Ujazdowie – pojawiło się pięciu bardzo zdenerwowanych panów. Podali się za przedstawicieli Komitetu Osiedlowego na Nowym Świecie i kategorycznie zażądali, aby powstrzymać prace przy budowie kina, które zakłóci spójność mieszkańcom sąsiednich budynków. [...] Protest przeciwko budowie tak bardzo potrzebnego w tym rejonie śródmieścia kina – w minimalnym zresztą stopniu zakłócającego ciszę – był typowym przykładem kierowania się wyłącznie własnym, wąsko pojętym interesem. Nie trafiły do przekonania argumenty, że przed wojną było na Nowym Świecie osiem kin, a obecnie – na dużym obszarze – nie ma ani jednego, że ludzie mają prawo do rozrywki, a cenny teren śródmiejski musi być właściwie wykorzystany. [...] Od jednego ze zgłaszających weto panów usłyszałem na pożegnanie stare powiedzenie: *prędej mi włosy na dłoni wyrosną niż... pan zbuduje kino*”⁶ (il. 2).

Na szczęście budowa posuwała się dalej. Kino uruchomiono w 1960 roku. „Już w pierwszych dniach jego działalności zobaczyłem w kolejce pana, któremu miały wyrosnąć włosy na dłoni – poznał mnie, a ja miałem wielką ochotę obejrzeć jego ręce”⁷.

¹ *Sześcioletni plan* (1951).

² Rassalski (1950: 5).

³ M.S. (1953: 6).

⁴ M.S. (1953: 6).

⁵ Zasadnicza część materiałów dotycząca danych szczegółowych dotyczących kina „Skarpa” pochodzi z: APW (sygn. 36: 15 poszytów); BN (1962–1980: 1–11); Stępiński (1961: 3–16); Stępiński (1961: 582–584).

⁶ Stępiński (1984: 33, 35).

⁷ Stępiński (1984: 35).

Il. 1. Architekt Zygmunt Stępiński (1908–1982), projektant kina „Skarpa”, fot. Edward Hartwig, Warszawa 1950. Fotografia ze zbiorów rodzinnych Państwa Stępińskich

Kino „Skarpa” było dużym, nowoczesnym oraz luksusowym kinem, dobrze wpisującym się w układ przestrzenny wschodniego zaplecza Nowego Świata. Stanowiło jeden z przykładów środkowoeuropejskiej redakcji architektury nowoczesnej lat 50.–60. XX w.⁸ Już w latach 60. XX w. pisano o kinie „Skarpa”, że jest nowoczesne, bardzo udane; że to doskonale rozplanowany budynek, wykonany według ówczesnych najnowszych wymogów techniki widowiskowej. Kino „Skarpa” w latach swego początkowego istnienia było uważane przez warszawiaków za jedno z najlepiej urządzonych kin warszawskich. W projekcie kina Stępiński odszedł już od „zabytkowej stylistyki”, był to zarazem jeden z pierwszych przykładów architektury prefabrykowanej, wykonanej w nowych technologiach. Projektant niezmiernie szybko powrócił do myślenia i projektowania modernistycznego. Dlatego też kino „Skarpa” stanowiło przykład dobrej architektury z nurtu późnego modernizmu. Nawiązywała ona do podziałów geometrycznych, do

motywów funkcjonalistycznych, do miękkich linii, owalu, rzeźby, co ostatecznie doprowadziło do nawiązania do twórczości Le Corbusiera. Gmach kina pokazywał siłę tradycji architektury modernistycznej.

Tu odbywały się Warszawskie Konfrontacje Filmowe oraz Warszawski Festiwal Filmowy, podczas których można było obejrzeć nowe filmy oraz te, które dostały nagrody na międzynarodowych pokazach. W nim odbyła się premiera filmu *Człowiek z marmuru* Andrzeja Wajdy w 1976 r.

Kino otrzymało nazwę „Skarpa” ze względu na swą lokalizację – było ono oddalone zaledwie o kilkadziesiąt metrów od wąwozu ulicy Szczygłej, która jest fragmentem skarpy warszawskiej. Profesor Waldemar Baraniewski zwrócił dodatkowo uwagę, że nazwa „Skarpa” jest także nawiązaniem do „Skarpy Warszawskiej”, czyli znakomitego czasopisma poświęconego problematyce odbudowy stolicy⁹. W jednym z numerów tego periodyku z 1945 r. został zamieszczony dialog inscenizowany pt. *Na skarpie*, który dobrze oddawał wymowne znaczenie skarpy dla stolicy:

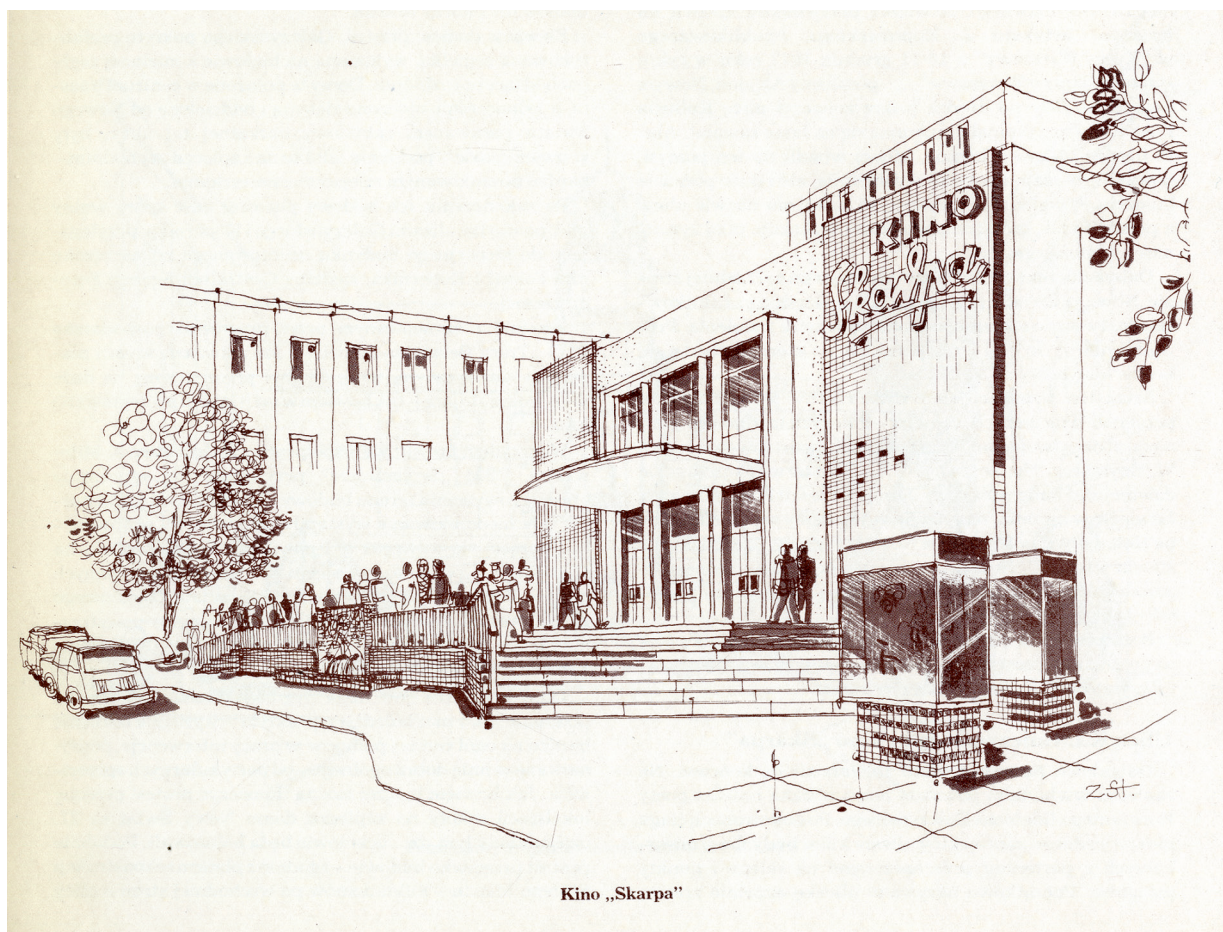
- „Dlaczego Skarpa? – pytasz.
- Sprawa jest prosta. Otóż dlatego, że... Właściwie trudno to słowami wyrazić.
- Chodź ze mną. Pokażę ci lepiej.

Miejsce, na którym stoimy, to właśnie Skarpa. Tam w dole płynie Wisła...

- Nie widzę związku między miejscem, na którym stoimy, a wydawnictwem.
- Bądź cierpliwa. W końcu i on się okaże.
- Przejdźmy się może tam. Stamtąd będzie lepiej to wszystko zobaczyć.
- Popatrz! Na miejscu tych sterczących kikutów rozwalonych domostw stanie nowa Warszawa.
- Daj Boże!
- Zapewniam cię. Po to tu wszyscy jesteśmy. Przecież nie będziemy mieszkać w mieście bez miasta. A być tu musimy, – bo byliśmy. Dlatego Warszawa będzie.
- Chodzi o to, żeby obok tego, że będzie – była lepsza. Skarpa odegra w tym niepoślednią rolę.
- Nie rozumiem.
- Zaraz. Skarpa – posłuchaj – jest na terenie Warszawy najbardziej charakterystycznym dziełem natury – jeśli chodzi o formę przestrzenną. W formach przestrzennych odbudowuje się Warszawę.

⁸ Leśniakowska (2003: 74).

⁹ Baraniewski (2009).

II. 2. Kino „Skarpa” w rysunku Zygmunta Stępińskiego, za: Z. Stępiński, *Gawędy warszawskiego architekta*, Warszawa 1984: 34

- Skarpa i Wisła to Warszawa – w symbolicznym związku.
- [...] Ale wróćmy do Skarpy. Jest dziełem natury, powiedziałem. Im mocniej zwiążemy odbudowujące się miasto ze Skarpą, zespolimy je ściślej, zharmonizujemy, tym bardziej rozszerzymy naturalny obraz brzegu Wisły, który jak cała natura, będzie kształtował wewnętrznie nas i przyszłe po nas pokolenia. Naturalnie zespoły zieleni w mieście pomogą w tej wychowawczej pracy znakomicie.
- [...] Poza tym to wzniesienie jest dla nas jak najbardziej dogodną trybuną. Na tyle wysoką, żeby objąć jak najszersze horyzonty. Dostatecznie niską, żeby nie zgubić właściwej skali zagadnień¹⁰.

Wraz z otwarciem kina „Skarpa” pojawiały się częste komentarze, że jest to bardzo nowoczesne kino, nieodbiegające od dobrych ówczesnych rozwiązań powstających na Zachodzie.

Obiekt został rozwiązany jako całość, współgrała tu zarówno szata architektoniczna, jak i jego indywidualne wnętrze zaprojektowane tylko dla tego jednego niepowtarzalnego budynku. Był to ostatni fragment nowego ukształtowania terenów na wschodnim zapleczu Nowego Świata – koniec 1960 r. Kino zaprojektowano łącznie z wnętrzami i otoczeniem.

Dane podstawowe. Projekt budynku kina został opracowany na zlecenie Stołecznego Zarządu Kin, a wykonała go grupa specjalistów zrzeszonych w biurze Miastoprojekt Warszawa Śródmieście w 1953 r. (pracownia gospodarska BOS „Trasy Belweder–Zamek”). Projekt podstawowy kina przy ulicy Kopernika w Warszawie został zatwierdzony pod względem urbanistyczno-architektonicznym w dniu 13 kwietnia 1956 r. przez Prezydium Rady Narodowej w m.st. Warszawie i podpisany przez Naczelnego Architekta Warszawy inż. arch. Józefa Sigalina¹¹.

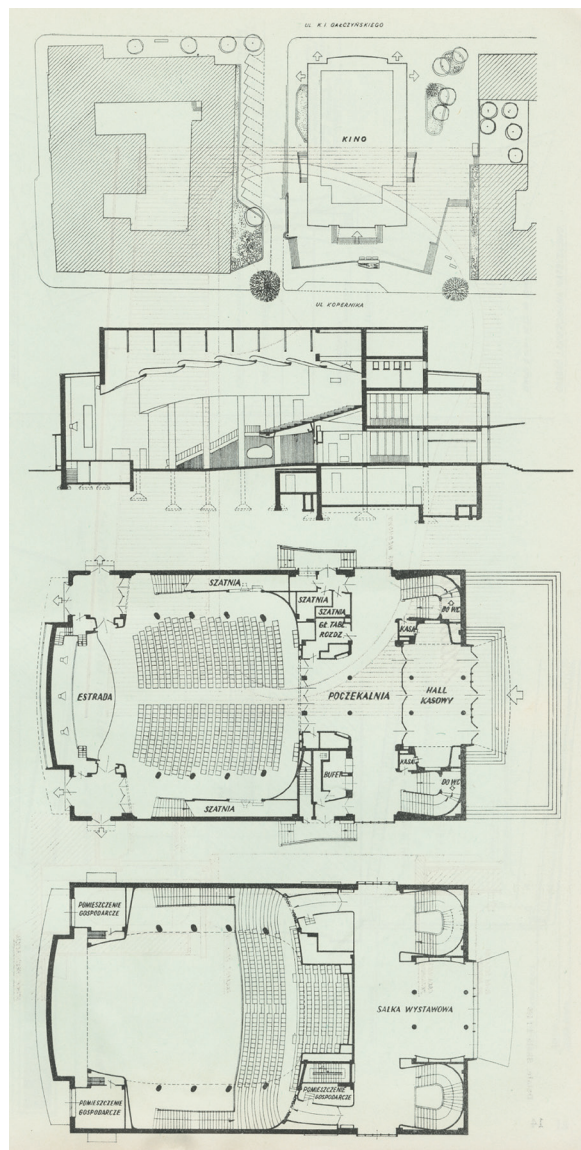
¹⁰ *Na skarpie* (1945: 8).

¹¹ APW (sygn. 36: 1).

Projekt wykonało Przedsiębiorstwo Budownictwa Miejskiego Śródmieście w latach 1956–1960. Głównym projektantem był Zygmunt Stępiński, z którym współpracował architekt Andrzej Milewski (obaj architekci sprawowali również nadzór autorski nad projektem), konstrukcję opracował inż. Ryszard Piekarski. W opracowaniu projektu wnętrz późnomodernistycznych brał udział inż. arch. Zbigniew Detyniecki, projekt mozaiki na słupach sali wykonała artystka plastyk Krystyna Kozłowska. Instalacje elektryczne wykonali inż. Tadeusz Janiszewski i inż. J. Rajgrodzki, instalację wodno-kanalizacyjną i klimatyzację – inż. Roman Soszyński. Opracowanie akustyczne – inż. Chojnowski. Funkcję Inspektora Nadzoru z ramienia inwestora pełnił inż. Jaskólski. Kierownikiem budowy był inż. T. Radosz. Kubatura budynku wynosiła 16 500 m³. Całkowity koszt inwestycji wraz z wyposażeniem i urządzeniem terenu wynosił 1 400 000 zł.

Kino zaprojektowano na 962 miejsca na widowni (parter 642, balkon 320). W obiekcie znajdował się ekran panoramiczny o wymiarach 12,50 × 5,00 m, który zapewniał możliwość wyświetlania filmów normalnych, jak i szerokoekranowych wszelkich typów. Kino było wyposażone w urządzenie klimatyzacyjne, było przystosowane do zainstalowania aparatury stereofonicznej. Gorącą wodę do centralnego ogrzewania i do wodociągów doprowadzano, tak jak w całej dzielnicy, z elektrociepłowni (ogrzewanie wodno-pompowe). Aparatura dźwiękowa systemu F.B.T. produkcji krajowej, kabina operatorów wyposażona w cztery aparaty projekcyjne typu Erneman 7B (produkcji NRD) i AP5 (produkcji krajowej) (il. 3).

Usytuowanie budynku. Budynek został usytuowany na wschodnim zapleczu ulicy Nowy Świat, ściśle między ulicami Gałczyńskiego i Kopernika, na osi ulicy Szczygłej. Budynek zaprojektowano jako wolno stojący. Elewacja frontowa i wejście do kina znajdowały się od ulicy Kopernika. Wyjścia z kina prowadziły bezpośrednio na ciąg pieszy wschodniego zaplecza (na ulicę Gałczyńskiego). W tym samym czasie budowano wieżowiec o piętnastu kondygnacjach przy wlocie ulicy Tamka oraz wznoszono wysokie budynki mieszkalne z parterami sklepowymi naprzeciw kina, co miało podnieść ulicę Kopernika do rangi ulicy śródmiejskiej. Tym też tłumaczono w owych czasach „zapleczo” lokalizację tak dużego kina, jakim było kino „Skarpa”. Warto wspomnieć, że w okresie przedwojennym w rejonie Nowego Świata istniało osiem kin (Duże i Małe „Colosseum”, „Studio”, „Bałtyk”, „Majestic”, „Europa”, „Casino”, „Pan”). Właśnie kino „Skarpa” zajmowało całą przestrzeń dawnego kina

Il. 3. Kino „Skarpa” w Warszawie (od góry): sytuacja, skala 1 : 2000; przekrój, skala 1 : 400; rzut parteru, skala 1 : 400; rzut piętra, skala 1 : 400, za: „Architektura”, 1 (1961): 13

„Pan” i tereny sąsiednich kamienic¹². Gęstość zaludnienia w tym rejonie Śródmieścia w latach 60. XX w. w stosunku do lat przedwojennych nie uległa dużej zmianie, a projekty urbanistyczne przewidywały budowę tylko dwóch kin („Skarpa” i „Świat”), które z trudem miały zaspokoić kulturalne potrzeby mieszkańców.

Architektura budynku. Budynek zaprojektowano w formie prostokąta o wymiarach w rzucie 28,50 × 48,00 m, układ budynku – osiowy. W parterze budynku znajdowało się wejście pod markizą z płyty betonowej, które prowadziło dalej do holu kasowego. Hol kasowy był wyposażony w dwie wnęki za-

¹² Ostrowski (1961: 24).

pewniające swobodne ustawianie się rzędu kupujących bilety. Dalej znajdowało się wejście do poczekalni, gdzie następował podział publiczności, która stosownie do posiadanego biletu kierowała się na parter lub na balkon pierwszego piętra. Do wejścia na balkon prowadziły dwie symetrycznie umieszczone klatki schodowe.

W poczekalni parteru znajdował się bufet, wejścia do kas, wejście do pomieszczenia przeznaczonego dla kierownika placówki oraz wyjścia awaryjne. Poczekalnia balkonu była wyposażona w aneks, w którym urządzano czasowe wystawy propagandowo-filmowe. Salę kinową zaprojektowano jako jednoprzestrzenne wnętrze wsparte na ośmiu słupach, z których dwa ostatnie dźwigały balkon. Ruch publiczności wewnątrz kina odbywał się w następujący sposób:

- a) wejście – na parterze z holu osiowo w kierunku ekranu, następnie rozejście na boki, wzdłuż ścian. Wejście na balkon boczne (symetryczne) z wolnym pasem środkowym poprzecznym oraz przejściem wzdłuż poręczy balkonu;
- b) wyjście – na parterze osiowo „na ekran” i rozejście na boki. Zejście z balkonu na sali w kierunku ekranu. Wyjście z kina – przez dwa symetrycznie umieszczone po bokach ekranu wintwangi (tj. wiatrołapy).

Pomieszczenia pod schodami wykorzystano na szatnie, które obsługiwały jedynie publiczność zasiadającą na parterze. Szatnie zaprojektowano między słupami sali kinowej, były tam także okna w kształcie nerek. Stanowiło to w pewnym sensie eksperyment, gdyż sprawa szatni w kinach tamtego czasu była dyskusyjna i różnie interpretowana. Ale bywało i tak, że w niektórych nowych projektach sal kinowych inwestor wymagał projektu szatni (np. „w warszawskim kinie »Moskwa« istniejąca szatnia musiała ulec likwidacji, ponieważ publiczność nie bardzo kwapiła się do jej wykorzystania”). „Połowiczny eksperyment” w kinie „Skarpa” przez zachęcające usytuowanie szatni w bliskim sąsiedztwie widowni parteru dobrze zdał egzamin.

W sali kinowej przed ekranem znajdowała się scena, którą połączono za pomocą klatki schodowej z pomieszczeniami dla aktorów (pod sceną) oraz pomieszczeniami dla pracowni plastycznej i ze składem reklam filmowych. Zespół kabin projekcyjnych zaprojektowano zgodnie z przepisami, jakie obowiązywały dla tej kategorii kin. Sanitariaty dla publiczności zostały usytuowane w podziemiach.

W budynku znajdował się schron TOPL (Terenowa Obrona Przeciwlotnicza). Na pomieszczenia schronowe przeznaczono

około 2150 m³. W projekcie technicznym wentylacji mechanicznej schronu w budynku kina przy ul. Kopernika w Warszawie, zatwierdzonym dnia 24 kwietnia 1957 r., zamieszczony opis podawał następujące dane dotyczące schronu, który zlokalizowano w budynku kina: „Według danych architektoniczno-budowlanych zaludnienie schronu wyniesie $n = 321,3 \text{ m}^3$; $0,8 = \text{ca } 400 \text{ osób}$. [...] Przyjmujemy dwa zespoły filtrowentylacyjne, o napędzie ręczno-mechanicznym, każdy o wydajności 300 m³/h. [...] Łącznie 9 pomieszczeń w schronie. [...] Opis instalacji: Schron, zgodnie z przepisami, posiada dwie komory filtrowentylacyjne, usytuowanie których jest zwierciadlanym odbiciem w stosunku do podłużnej osi budynku. W przeciwnych schronach budynku kina, na wysokości stropu parteru, umieszczone są otwory czerpane i zabezpieczone płytami stalowymi o wymiarach 300 mm × 350 mm grubości 10 mm i odsłaniającymi od ścian budynku na odległości 100 mm. Każda komora posiada murowany kanał czerpany z dwoma wylotami w komorze; jeden na wysokości 180 cm nad podłogą, dla połączenia kanału blaszanego, a drugi na wysokości 60 cm nad podłogą dla oczyszczenia kanału i wylot dolny powinien posiadać zamknięcie hermetyczne. [...] Powietrze nawiane do pomieszczeń wprowadzane jest kanałami blaszanymi: przeprowadzonymi pod stropem schronu, z wylotem do każdego pomieszczenia. Regulacja ilości powietrza w poszczególnych pomieszczeniach za pomocą nastawnych żaluzji. Wskutek tego, iż poszczególne pomieszczenia posiadają niezamykane przejście o wymiarach 1,00 × 2,20 m, dopływ powietrza świeżego wyrówna się samorzutnie”¹³.

W piwnicach zaprojektowano również instalację radiową doprowadzoną do pomieszczeń schronowych.

Konstrukcja. Budynek miał konstrukcję żelbetową, wypełnienie ścian i ścianek działowych było wykonane z cegły. Dach z płyt prefabrykowanych, montowanych na dźwigarach stalowych. Sufit nad widownią i balkonem wraz z rampami świetlnymi był wykonany z płyty żelbetowej lekko zbrojonej podwieszanej, podniesionej na stalowych zwieszakach do dźwigów dachowych.

Wnętrze. 1. Widownia. Ściany boczne widowni były wyłożone płytami pilśniowymi miękkimi, perforowanymi o wymiarze 30 × 30 cm. Płytki te były mocowane do ścian konstrukcyjnych na blejtramach drewnianych. Przestrzeń między murem surowym a płytkami wypełniała wata szklana owinięta merłą. Całość ścian pełniła funkcję dźwiękochłonne. Powyż-

¹³ APW (sygn. 36: 345–346).

szcze płytki w trakcie budowy dostarczono zasadniczo w jednym kolorze, lecz w kilku odcieniach. Układanie ich na ścianach w formie mozaiki było dokonywane w ramach nadzoru autorskiego.

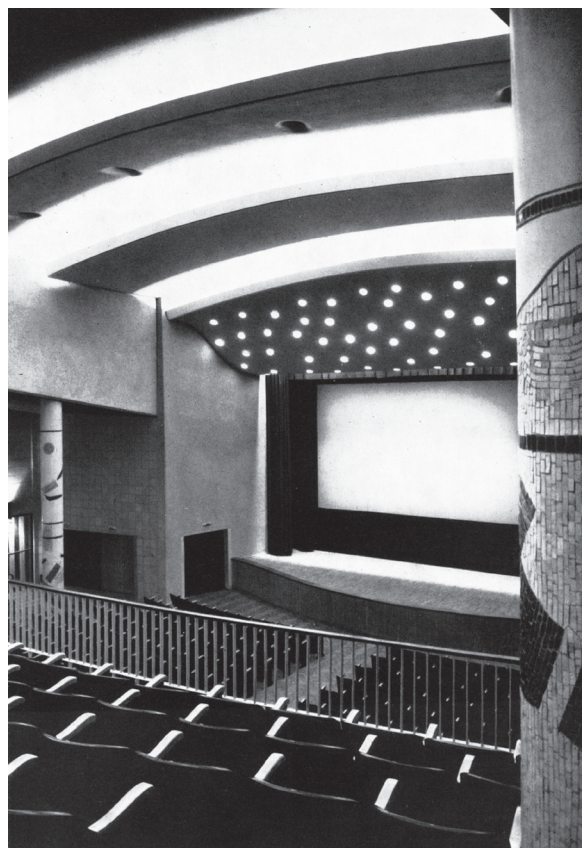
Fragmety ścian przy poręczach klatek schodowych były wyłożone płytkami piłśniowymi twardymi – malowanymi olejno pod kolor całości. Ściany pod balkonem oraz podbudowa klatek schodowych została wykonana w boazerii jesionowej, koloru naturalnego, na podkładce również z waty szklanej przykrytej merlą.

Tynki na sufitach były wykonane w gipsie, filcowane, malowane olejno na mat. Na podłodze znajdowała się klepka dębowa I gatunku, klatki schodowe wyłożono deskami dębowymi, belki wangowe w lastriko wyłukiwanym, balustrada z żelaza o przekrojach typowych.

Słupy sali dźwigające konstrukcję pokryte zostały sztablaturą oraz kompozycją różnokolorowej mozaiki. Płytki mozaiki ceramicznej na zlecenie wykonała Spółdzielnia Ceramiczna (il. 4 i 5).

2. Hol. Podłogi w holu parteru i pierwszego piętra były wyłożone terakotą typu „iryski” według wcześniejszego rysunku autora. W mozaice zastosowano wszystkie kolory „irysków”, jakie wówczas produkował przemysł krajowy. Ściany wykonano w sztablaturze, następnie pomalowano je na olejno. Klatki schodowe wykonano w lastriko czarnym oraz ze wstawkami z łamanego marmuru śląskiej „Marianny” oraz metalowymi zbrojeniami według rysunku. Balustrady na klatkach schodowych wykonano z żelaza budowlanego, nakrywy plastikowe, wangi schodów (przyścienny element wykończenia okładziny schodów), klatek schodowych oraz cokoły przypodłogowe zrealizowano z czarnego marmuru „Dębnik” (il. 6).

Elewacje zewnętrzne. Fasada mocno przeszklona, poprzedzona tarasem z zaokrąglonym daszkiem. Miała elewacje boczne skomponowane identycznie w wymiarach 9,00×45,00 m, na których zaprojektowano kompozycję malarską wykonaną w tynkach o różnej fakturze i różnych składnikach. Celem było osiągnięcie elewacji kolorowej z mieszanki szlachetnych tynków z minerałami, które pod wpływem światła nie traciłyby kolorów. Dlatego też przeprowadzono złożone badania kolorystyczne wszystkich elewacji oraz poddano kilkakrotnej przymusowej modyfikacji projekt, czego powodem był brak odpowiednich składników i osiągalnych możliwości wykonawstwa. Ostatecznie elewację pokryto tynkami o różnych składnikach i technikach wykonania, dających kontrastowe zestawienia, a mianowicie: terrazytu białego szlifowanego; terrazytu bia-

Il. 4. Kino „Skarpa” w Warszawie. Widok z balkonu na ekran, na słupach widoczne mozaiki projektu Krystyny Kozłowskiej, za: „Baukunst und Werkform”, 10 (1961): 582

Il. 5. Kino „Skarpa” w Warszawie. Wnętrze sali kinowej, widok ogólny, na słupach widoczne mozaiki projektu Krystyny Kozłowskiej, za: „Baukunst und Werkform”, 10 (1961): 584

łego gruboziarnistego cyklinowanego z dużą ilością miki; lastrika wyłukiwanego z białym cementem i białym kruszywem (kwarcyt i ślaska „Marianna”); lastrika wyłukiwanego z dużą domieszką mielonego żuźla; tynku zwykłego z domieszką sadzy; terrazytu w kolorze ciemnobrązowym szlifowanego i cyklinowanego.

Il. 6. Kino „Skarpa” w Warszawie. Hol pierwszego piętra, za: „Baukunst und Werkform”, 10 (1961): 582

Elewacje nie miały więc nawet minimalnego fragmentu pomalowanego farbą. Po upływie dłuższego czasu elewacje nie traciły kolorów, także dzięki zastosowaniu właściwych dylatacji nie tworzyły się pęknięcia. Elewacje boczne zostały pokryte kolorowymi tynkami układającymi się w „neoplastyczne” kompozycje (czyli odwołujące się do sztuki holenderskiej grupy De Stijl oraz jej współzałożyciela Pieta Mondriana)¹⁴.

Na elewacjach frontowej i tylnej została położona cegielka okładzinowa prefabrykowana, czyli ten sam materiał, który zastosowano kilka lat wcześniej do licowania wszystkich wolno stojących budynków przy ulicy Gałczyńskiego w Warszawie. Był to również materiał, na którym nie powstawały zmiany kolorystyczne, wykazywał niezmierną trwałość i odporność, a jego stosowanie przy elewacjach nie nastęczało trudności, ponieważ Przedsiębiorstwo Robót Elewacyjnych miało brygady dobrze wykwalifikowanych pracowników montujących powyższy materiał okładzinowy.

Budynek posiadał cokół z granitu szarego „młotkowanego”, natomiast tarasy i schody wejściowe wykonane z lastrika

wypłukiwanego (poszczególne partie płaszczyzn miały różne składniki w celu otrzymania odpowiedniego efektu kolorystycznego). Otwory okienne w holach i westybulu oraz gabłota reklamowa tylna zostały wykonane ze stali. Drzwi wejściowe do holu kasowego i do poczekalni układane blachą aluminiową. Cała ślusarka otworów od wnętrza, jak i od zewnątrz budynku oraz balustrady balkonu, klatek schodowych i tarasów były pomalowane na kolor biały farbą nitro za pomocą kompresorów.

Wyposażenie wnętrza. Wszystkie armatury elektryczne były projektowane i korygowane na modelach w ramach nadzoru autorskiego. Oświetlenie sali zapewniały reflektory (rampy świetlne) o czterech smugach kolorów, sterowane nowoczesną aparaturą Bordoniego. Hol parteru podświetlony rurami neonowymi o białym kolorze jarzenia. Elewacje boczne i frontowe – podświetlone światłem jarzeniowym, schowanym w rampach.

Na posadzce holu przenikały się różnokolorowe rysunki fal, układane z kostek terakoty. Na suficie holu znajdowały się węzowate rurki białych neonów. Wstęgi z sufitu prowadziły widzów do wnętrza sali kinowej. Na filarach wnętrza sali kinowej widniały barwne mozaiki, które wykonała artystka plastik Kry-

¹⁴ Majewski (2010: 128).

styna Kozłowska (1922–1987). Kozłowska była absolwentką warszawskiej Akademii Sztuk Pięknych, była artystką i pedagogiem, uprawiała malarstwo ścienne, sztalugowe i rysunek. Należała do zespołu artystów, którzy dekorowali kamienice warszawskiej Starówki, wykonywała freski, sgraffita, mozaiki. Mozaiki zaprojektowane dla „Skarpy” wykonano w czterech kolorach, układały się one w abstrakcyjne kompozycje i wzory w stylu Joana Miró¹⁵. Ceramika została wypalona w pracowni Jana Misiaka.

Meble w sali według wzorów typowych, miękkie, produkcji Państwowych Zakładów Meblarskich w Radomsku. W ramach nadzoru autorskiego wprowadzono dwukolorowe (czarno-białe) bejcowanie i politurowanie. Hol parteru i piętra wyposażony w typowe meble produkcji Spółdzielni „Art” w Warszawie.

Również w ramach nadzoru autorskiego dokonano wyboru zieleni dekoracyjnej (Zakłady Ogród Nowakowskiego na Kole) oraz stelażu i fotografii do dekoracji holi i gablot.

Nad salą kinową, na pierwszym piętrze budynku, znajdowały się mieszkania.

Neony, reklama kina¹⁶. Na skrzyżowaniu domu przy ulicy Nowy Świat i ulicy Foksal (przy Nowym Świecie nr 32) już w 1959 r.¹⁷ można było podziwiać duży dwukolorowy neon dachowy, który reklamował kino „Skarpa”. Od strony ulicy Nowy Świat widniał napis: KINO z trzykrotnym podkreśleniem (w kolorze żółtym), natomiast od strony ulicy Foksal napis: KINO / Skarpa, z charakterystyczną podkreślającą krzywą linią (w kolorze niebiesko-żółtym). W narożniku budynku, w miejscu styku dwóch neonów, widniała niebieska gwiazda. Neon miał za zadanie wskazywać drogę do kina¹⁸.

Bezpośrednio na budynku kina znajdowały się pierwotnie dwa neony, na elewacji bocznej i frontowej oraz wymienny neon z tytułem filmu nad markizą:

- a) neon dachowy: KINO (litery blokowe, podświetlane na niebiesko, litera „i” miała żółtą gwiazdę zamiast kropki) Skarpa (pisana z charakterystycznym zawiąsem oraz z podkreśleniem, wykonana z liter blaszanych o korytkowym licu i rurce neonowej o dwóch torach;

- b) neon naścienny: był identyczny z dachowym; został on w latach 90. XX w. zastąpiony uproszczoną wersją neonu jednowyrazowego (na cienkim podkładzie z blachy lub z tworzywa, którego korytko zostało wewnątrz obwiedzione rurkami).

Reklamy neonowe oraz neony we wnętrzach wykonała Spółdzielnia Pracy „Spójnia”.

W sąsiedztwie kina zaplanowano trzy wolno stojące na chodniku, specjalnie zaprojektowane podświetlane gabloty, w których eksponowano plakaty i fotografie spektakli oraz imprez odbywających się w kinie „Skarpa”. W tylnej elewacji budynku znajdowała się duża gablota, długości 17,00 m, która była miejscem „wystawowym” kina od ulicy Gałczyńskiego.

Na elewacji frontowej był zainstalowany specjalny stały stelaż do umieszczania tam dekoracji każdorazowo dla danej projekcji filmowej. Było to bardzo funkcjonalne urządzenie, które równocześnie pozwalało na estetyczne eksponowanie reklam poszczególnych filmów.

Neonowe reklamy „Skarpy” były bardzo dobrze zaprojektowane, nowoczesne, były obiektami artystycznymi powiązаныmi z historią obiektu architektonicznego. Światło płynące z takich atrakcyjnych reklam zewnętrznych przyciągało wzrok przechodniów, zachęcało do odwiedzenia danej instytucji. Reklamy pomagały w tworzeniu charakteru miejsca.

Otoczenie budynku kina. Do zakresu prac należało także uporządkowanie terenu wokół kina „Skarpa”. Intencją autora i inwestora było oddanie do użytku budynku wraz z terenem otaczającym kino całkowicie uporządkowanym. Zaprojektowano małe formy architektoniczne. Urządzono kameralne placzki oraz szeroki taras. Kino frontem wychodziło na ulicę Kopernika i na zieleń ogrodów w miejscu dawnej ulicy Szczygłej. Tam też u podnóża tarasu Stępiński zaprojektował mały basenik z wodotryskiem (fontannę), na którego ścianie umieścić mozaikę, która przedstawiała herb Warszawy – Syrenkę.

Ponieważ granice terenu uporządkowanego wybiegały daleko poza granice lokalizacji kina, dlatego też zostały one przeprowadzone w ramach akcji porządkowania miasta. Dzięki temu zbudowano odcinek jezdni ulicy Gałczyńskiego, położono chodniki, zbudowano parkingi oraz podjazdy do kina. Posadzono zieleń w betonowych donicach podniesionych w stosunku do poziomu o 40 cm, co miało zapobiec dewastacji jej przez przechodniów. Natomiast murki otaczające stanowiły naturalne ławki w okresie letnim. W otoczeniu kina zaprojektowano również szereg drobnych form, jak: ławeczki, wodotrysk, maszt.

¹⁵ Majewski (2010: 128).

¹⁶ BN (1962–1980: 1–11); Karwińska (2008: 30–31); Majewski (2010: 129); Zieliński, Tarwacka (2010: 83, 110); Baraniewski (2009).

¹⁷ Iik (1959: 5).

¹⁸ Handelsman (1960: 24). [Fotografia neonu na skrzyżowaniu ulicy Nowy Świat i ulicy Foksal].

Il. 7. Kino „Skarpa” w Warszawie. Kolejki przed kinem ustawiające się na projekcję filmu *Krzyżacy* w reż. Aleksandra Forda, fot. Z. Siemaszko, 1960 r. Pocztówka ze zbiorów autorki

Obiekt pierwotnie został wyposażony w podjazd (od ulicy Foksal) i we własny parking złożony z trzydziestu pięciu miejsc parkingowych. Wykopany, w trakcie prac fundamentowych, duży głąz narzutowy umieszczono przy wjeździe na parking.

Otwarcie kina. Otwarcie kina „Skarpa” zbiegło się z premierą wielkiego hitu polskiego kina, a mianowicie z filmem *Krzyżacy* w reżyserii Aleksandra Forda. Był to rok 1960 – latem tego roku przypadała 550. rocznica bitwy pod Grunwaldem. Przed głównym wejściem do kina umieszczono dwa ogromne miecze oraz tarczę z herbami Polski i Litwy, pod daszkiem – wielkie litery składające się na słowo „Krzyżacy”. Kolejki były tak duże, że przez kolejne kilka tygodni trudno było dostać się na film (il. 7).

W roku 1960 kierownikiem kina „Skarpa” był H. Stempowski, a kinooperatorem Stanisław Czarnecki. Kino na początku swego istnienia zatrudniało łącznie 39 pracowników¹⁹.

Wnioski z realizacji. Budowa kina trwała cztery lata, a więc bardzo długo jak na warunki panujące ówczesnie. Na-

leży stwierdzić, że była to architektura nietypowa, która podczas trwania prac wykończeniowych natrafiła na duże trudności, m.in.

- „1. Jako budowa nietypowa (»nie mieszkaniówka«) nie przynosiła przedsiębiorstwu budującemu premii jak inne budowy. Wobec powyższego traktowana była jako praca dodatkowa, którą należy wykonać z musu – stąd powolne tempo realizacji, a przecież jasną jest sprawą, że przeciąganie budowy powoduje tylko zwiększenie kosztów inwestycyjnych.
2. Stałe braki materiałowe na budowie, które niejednokrotnie zmuszały do zmian w projekcie.
3. Stałe braki fachowców do robót wykończeniowych, które w wypadku omawianego budynku występowały szczególnie ostro prawie we wszystkich robotach galanterijnych.
4. Niewłaściwie ustalone normy płacy albo w ogóle braki norm na poszczególne, nietypowe roboty wykończeniowe. Należy stwierdzić, że przedsiębiorstwa nasze, nastawione raczej na masową budowę mieszkań, nie są przygotowane do takich realizacji. Myślę m.in. o brakach takich materiałów, jak: kolorowa terakota i masy plastyczne (które by

¹⁹ K. (1960: 12).

mogły zastąpić klepkę w salach użyteczności publicznej), lakiery i farby kolorowe, profile aluminiowe, które by zastąpiły złe i niestarannie wykonywane stalowe konstrukcje otworów okiennych i drzwiowych²⁰.

Należy również zaakcentować wyjątkowo pozytywne nastawienie do omawianej realizacji inwestora, który współpracował z autorami budynku, oraz kierownika budowy, który borykając się z trudnościami, nie szczędził starań o podniesienie poziomu wykonawstwa.

Koniec istnienia. Kino pełniło swoją funkcję do końca lat 90. XX w. Przez ostatnie lata we wnętrzu mieścił się klub muzyczny. Kino zostało całkowicie przebudowane ze zmianą funkcji w latach 2002–2003; był to gruntowny remont, w wyniku którego zatracono jego cechy pierwotne oraz zniszczono część oryginalnego wystroju wnętrza. Na widowni zamiast rzędów foteli dla kinomanów pojawiły się łóżka ze stolikami dla miłośników house’u i trance’u (il. 8).

Budynek kina „Skarpa” trafił w marcu 2003 r. na listę obiektów wartych ocalenia stworzoną przez Stowarzyszenie Architektów Polskich Oddział Warszawski. OW SARP stworzył *Listę Obiektów Architektury XX wieku z lat 1945–1989*, które określają tożsamość miasta i stolicy²¹. Na liście znalazło się Osiedle Nowy Świat Zachód, Nowy Świat Wschód – 6 budynków i kino „Skarpa” (kolonia, zespół urbanistyczny; Gałczyńskiego 2–8, Kopernika 5/7/9). Osiedle zostało ocenione bardzo wysoko, dostało punktację we wszystkich przyjętych ośmiu kryteriach oceny. (Kryteria oceny: 1. Kryterium nowatorstwa zarówno w kontekście rozwiązań architektonicznych, przestrzennych, jak i technicznych. 2. Kryterium kontekstu, współistnienia zarówno na etapie tworzenia, jak i późniejszego rozwoju przestrzennego miejsca lokalizacji. 3. Kryterium tradycji miejsca, w tym zaprzeczenia jako próby stworzenia nowych wartości lub twórczego nawarstwiania się dziedzictwa pokoleń. 4. Kryterium symbolu, w ujęciu ogólnym, np. dla przyjezdnych (migracje zawodowe i turystyka). 5. Kryterium uznania współczesnych – nagrody, wyróżnienia, plebiscyty. 6. Kryterium próby czasu, zachowania walorów przestrzennych i estetycznych pomimo degradacji będącej efektem technicznego zużycia lub/i niedbalstwa zarządcy, czy też spontanicznego rozwoju zagospodarowania terenów przyległych. 7. Kryterium artystyczne. 8. Kryterium unikalności, np. jedyny obiekt zachowany w formie nieprzekształconej). Powyższa lista wpłynęła do Prezydenta Miasta z prośbą o ob-

Il. 8. Kino „Skarpa” w Warszawie, ul. Kopernika 5/7/9, 1960–2008, fot. K. Rogalska, 2006 r.

jęcie wskazanych budynków, uznanych za dziedzictwo kultury współczesnej, ochroną prawną w ramach ustaleń miejscowych planów zagospodarowania, uchwalonych przez Radę Miasta Stołecznego Warszawy. Niestety, nawet ta inicjatywa nie pomogła „Skarpie”. Kino „Skarpa” definitywnie przestało istnieć w lutym 2008 r. mimo protestów warszawianistów i Stowarzyszenia Architektów Polskich²² (il. 9). Zostało zburzone, a plac wykorzystano pod budowę apartamentowca firmy Juvenes, który funkcjonuje pod nazwą „Rezydencja Foksal” i jest zarazem jednym z najbardziej luksusowych i najdroższych apartamentowców w Warszawie.

Burzenie kina zaczęło od demontażu neonów²³. Jeden z nich trafił do Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie i stał się zaczątkiem przyszłej kolekcji. Neon po zdemontowaniu nie działał, był mocno skorodowany, dlatego też przed włączeniem go do muzealnej kolekcji został poddany renowacji, którą powierzono firmie kontynuującej dzieło firmy „Reklama” – tej samej, która w latach 50. XX w. wykonała świetlistą reklamę. Jest to bardzo wymowny obiekt świadczący o nowoczesności, mówiący wiele o polskim designie lat 50. i 60. XX w. Drugi neon trafił do magazynu firmy Juvenes (il. 10).

Kolumny z sali kinowej zdobione mozaikami, zaprojektowane przez Krystynę Kozłowską, zostały przeniesione do warszawskiego Hospicjum Onkologicznego na Ursynowie przy ulicy Pileckiego 105. Początkowo planowano demontaż samych mozaik, jednak w trakcie prac okazało się, że oddzielenie ich od żelbetowych kolumn jest niemożliwe. Sześć – z ośmiu – ciężkich, zbrojonych kolumn trzeba było przeciąć na pół i w tej

²⁰ BN (1962–1980: 1–11); Stępiński (1961: 4).

²¹ SARP (2003).

²² mpw (2008).

²³ Majewski (2008).

Il. 9. Teren po dawnym kinie „Skarpa” w Warszawie, fot. K. Rogalska, 2009 r.

dopiero formie je przetransportować. Kolumny „Skarpy” otaczał zbrojony stelaż, na którym była osadzona geometryczna mozaika złożona z płytek ceramicznych różnej wielkości i kształtów, o jasnych, intensywnych barwach: czerwonej, żółtej, zielonej, białej i szafirowej. Inicjatorem tego wydarzenia był dr Ryszard Szaniawski, prezes Fundacji Hospicjum Onkologicznego²⁴. Szaniawski przekonywał: „Nie możemy bezkarnie likwidować przeszłości. Wyrzucanie na śmietnik takich elementów kultury jest takim samym barbarzyństwem jak odrzucanie schorowanych, umierających ludzi – podkreślał z zaangażowaniem. Nie można bezkarnie przerywać ciągłości kultury, nie wolno zapominać ani o budynkach, ani o ludziach”²⁵. Szaniawski twierdził, że chęć zachowania kinowych mozaik nie wynikała wyłącznie z osobistych sentymentów oraz pamięci pierwszych randek, na które umawiał się w „Skarpie”, choć i one mają dla niego znaczenie. Najważniejsze jednak jest to, że likwidując takie obiekty, likwidujemy jednocześnie pamięć o własnej przeszłości²⁶. Konserwację i restaurację mozaik przeprowadzili Wanda Rodowicz i Bogdan Kozłowski.

Uroczystość upamiętniająca kino „Skarpa” odbyła się również w warszawskiej Galerii Zoya zlokalizowanej przy ulicy Kopernika 32/8. Zorganizowano w niej wystawę „Trzy cegły”, otwartą jeszcze przed całkowitym zburzeniem kina, podczas której prezentowano film z rozbiórki „Skarpy” nakręcony przez Artura Zdunika. Wszystkim przybyłym do Galerii wręczano fragmenty cegieł pochodzących z rozebranego obiektu.

W latach 2004–2008 z mapy Warszawy zniknęły kultowe kina w atrakcyjnych lokalizacjach: „Skarpa”, „Praha”, „Relax”,

Il. 10. Uratowany neon zewnętrzny kina „Skarpa” na ekspozycji w Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie, fot. J. Smaga/MSN, 2009 r.

„Moskwa” oraz „Wars”, którymi zarządzała samorządowa spółka Max-Film. Na naszych oczach zniknął kolejny cenny przykład dziedzictwa architektury modernistycznej. W zamian dostaliśmy kolejną realizację developerską, która niczego specjalnego nie oferuje w przestrzeni miejskiej. Szkoda tylko, że kina z duszą przegrywają z bezlitosnym rynkiem. I po „Skarpie”.

Dziś budynek kina „Skarpa” można obejrzeć już tylko na fotografiach, rysunkach oraz w filmach w reż. Stanisława Barei: *Przygoda z piosenką* z 1969 r. i *Brunet wieczorową porą* z 1976 r.

Źródła archiwalne

APW, sygn. 36 = Archiwum Państwowe m.st. Warszawy, ekspozytura w Milanówku, „Architektoniczny projekt techniczny: kino przy ul. Kopernika w Warszawie”. Miastoprojekt Warszawa Śródmieście, dokumentacja techniczna, 15 poszytów, sygn. 36. [Przekazujący: Warszawskie Biuro Projektów Budownictwa Ogólnego Warszawa, ul. Królewska 27].

Baraniewski 2009 = Baraniewski Waldemar, *Zygmunt Stępiński, Neon kina Skarpa (1960). Wokół kolekcji Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie*, referat wygłoszony w Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie, 13.01.2009. Źródło: vimeo.com.

BN 1962–1980 = Zbiory Specjalne Biblioteki Narodowej, Warszawa, „Kino Skarpa w Warszawie (Stępiński Zygmunt. Materiały różne dotyczące udziału w projektowaniu odbudowy i zabudowy Śródmieścia Warszawy), 1962–1980”. Rękopisy – akcesja 012425.

SARP 2003 = Stowarzyszenie Architektów Polskich, Oddział Warszawski, „Lista Obiektów Architektury XX wieku z lat 1945–1989, które określają tożsamość miasta i stolicy”, marzec 2003. Źródło: <http://warszawa.sarp.org.pl/pokaz.php?id=1632>.

²⁴ Majewski (2010: 129).

²⁵ Grabau (2009: 47).

²⁶ Grabau (2009: 47).

Bibliografia

- Grabau 2009 = Grabau Agata, *Pamięć po Skarpie*, „Przeгляд”, 1 (2009): 46–47.
- Handelsman 1960 = Handelsman Helena, *Na Foksal u Wreckiej. Warszawa na starej fotografii 83 (186)*, „Stolica”, 33 (1960): 24. [Fotografia neonu na skrzyżowaniu ulicy Nowy Świat i ulicy Foksal].
- K. 1960 = K., *Warto obejrzeć*, „Stolica”, 41 (1960): 12–13.
- Karwińska 2008 = Karwińska Ilona, *Warszawa, Polski neon + Polish neon*, Warszawa 2008.
- Leśniakowska 2003 = Leśniakowska Marta, *Architektura w Warszawie 1945–1965*, Warszawa 2003.
- lik 1959 = lik, *Skarpa neon – już. Kino przy końcu br.*, „Express Wieczorny”, 15 (1959): 5.
- M.S. 1953 = M.S., *W pracowni inż. Zygmunta Stępińskiego*, „Stolica”, 20 (1953): 6.
- Majewski 2008 = Majewski Jerzy S., *Dawne kino Skarpa już bez neonu*, „Gazeta Wyborcza” (Gazeta Stołeczna), 23 I 2008.
- Majewski 2010 = Majewski Jerzy S., *Spacerownik – Warszawa śladami PRL-u*, „Biblioteka Gazety Wyborczej”, Warszawa 2010.
- mpw 2008 = mpw, *Zaczęło się wyburzanie kina Skarpa*, „Gazeta Wyborcza” (Gazeta Stołeczna), 18 II 2008.
- Na skarpie* 1945 = *Na skarpie*, „Skarpa Warszawska”, 3 (1945): 8.
- Ostrowski 1961 = Ostrowski Wiktor, *Pan na Nowym Świecie... Warszawa na starej fotografii 109 (212)*, „Stolica”, 9 (1961): 24.
- Rassalski 1950 = Rassalski Stefan, *Ulica Nowy Świat i jego wschodnie zaplecze*, „Stolica”, 8 (1950): 4–5.
- Stepinski 1961 = Stepinski Zygmunt, *Das Lichtspielhaus „Skarpa” in Warschau*, „Baukunst und Werkform”, 10 (1961): 582–584.
- Stępiński 1961 = Stępiński Zygmunt, *Kino „Skarpa” w Warszawie*, „Architektura”, 1 (1961): 3–16.
- Stępiński 1984 = Stępiński Zygmunt, *Gawędy warszawskiego architekta*, Warszawa 1984.

Sześćdziesiąt lat 1951 = Sześćdziesiąt lat odbudowy Warszawy, wstęp Bolesław Bierut, Warszawa 1951.

Zieliński, Tarwacka 2010 = Zieliński Jarosław, Tarwacka Izabella, *Neony, ulotny ornament warszawskiej nocy*, Warszawa 2010.

Non-existent the “Skarpa” cinema in Warsaw

(summary)

The “Skarpa” cinema in Warsaw was built between 1956–1960. The building was designed in a postmodernist style by Zygmunt Stępiński, in cooperation with Andrzej Milewski. The building structure was designed by Ryszard Piekarski and Zbigniew Detyniecki collaborated in interior decoration. The colourful mosaics on the pillars were designed by Krystyna Kozłowska.

It was a large modern and luxurious cinema that arose behind Nowy Świat Street and made a mark on the buildings along Gałczyński Street. The side facades were enlivened with coloured plasterwork arranged in “neo-plastic” composition. Warsaw finally obtained a cinema with an architecture and decor not far behind Western standards. The building was also an artistic achievement in which the architecture was correlated with the work of designers. The architects didn’t neglect the area outside the cinema. They arranged little squares, a broad terrace and a tiny fountain.

The cinema lasted until the 1990s, then it was converted into a club. In the end, the building was demolished in 2008 to make room for a luxury block of apartments owned by the firm Juvenes. The neon sign “Skarpa” was salvaged from the cinema and moved into the Museum of Modern Art in Warsaw. Some of the mosaics from the auditorium were dismantled and transferred to the oncological hospice at Pilecki Street in Ursynów District in Warsaw.

Today, the building of “Skarpa” cinema can be seen only on photographs, drawings and in a few movies.